

ÇÖPLÜĞE DÖNEN ÜLKELERDEN YÜKSELEN FERYAT

Kuzeydeki sanayi devi ülkeler, zehirli atık maddelerin, kendi topraklarından herhangi bir yere gelişigüzel bir şekilde dökülmesini yasaklayan çok ağır yasal düzenlemeler yapmışlardır. Ama aynı ülkeler, özellikle 1980'li yılların başından beri birbirleriyle yarışa girmişçesine zehir içeren sanayi atıklarını Afrika'daki ülkelere götürüp atmaktadırlar. On yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'nin kurduğu bu yeni ticarî pazarı, Avrupa ülkeleri büyük bir maharetle ele geçirmeyi başarmışlardır. Zehirli atık madde ihrac etme faaliyetleri konusunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı komisyonunca hazırlanan ve 1989'da kabul edileceği öngörülen evrensel bir anlaşma ile, Avrupa Topluluğu ve OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)'ne üye ülkelerde yeni birtakım önlemlerin alınarak yürürlüğe konması, sanayicilerin hareketlerini daha da hızlandırmalarına sebep olmaktadır.

Suriye bandıralı Zanoobia şilebinin, Sardunya, Yunanistan, Suriye ve Venezüella arasında aylarca başı boş dolaştıktan sonra, 29 Nisan 1988 tarihinde Carrare (İtalya) açıklarında demirleyip, zehirli sana-

yi atığı maddelerle dolu varil yüküyle ümitsiz bir bekleyişe girdiği sıralarda, Gine-Bisau hakkında kaygı verici haberler tüm dünyada yankılanmaktaydı. Çünkü, Avrupa Çevre Birliği'nin Belçikalı üyesi M.François Roelants du Vivier, bir İsviçre (Intercontrat) ve iki İngiliz (Bisexport-İmport ve Hobday) şirketiyle Gine-Bisau arasında insanı hayrete düşüren anlaşmalar yapıldığını ortaya çıkarmıştı.

Adı geçen bu şirketler, kuzey kürede geçerli fiyatların sekizde biri kadar bir fiyat vermek suretiyle Gine-Bisau hükümetini ikna ederek, Avrupa ve Kuzey Amerika'dan getirecekleri zehirli sanayi atığı maddeleri depolayacakları 400 hektarlık bir alanı kiralamayı başarmışlardı. Gine-Bisau'nun kuzeybatısına düşen Binta'da depo olarak ayrılan bölge, üstelik zehirli madde depolanacak şekilde bile düzenlenmemiştir. Nehir yoluyla rahatça ulaşılan bu bölgede bir kırsal kalkınma projesi hazırlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu uzmanlarına göre, toprak gözenekli ve asitlidir.

Yankı uyandıran bu haberlerin üzerinden pek fazla bir zaman geçmemişti ki, François Roelants du Vivier, yeni bir gizli anlaşmanın varlığını ortaya çıkarıyordu: Buna göre Benin'e de atık madde depolanacaktı. Öte yandan, nakliyecisi bir Hollanda şirketi, elinde Kongo Cumhuriyeti'nin verdiği, 1 milyon ton

zehirli atığın yakılmasına ve depolanmasına müsaade eden bir belge bulunduğunu belirterek, bir başka anlaşmanın varlığını itiraf ediyordu.

1983'te, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'ne üye ülkeler, 202 milyon tonu zehirleyici olmak üzere, 1 milyar ton sanayi atığı ile baş başa kalıyorlardı (Bu rakam Kuzey Amerika'da 268 milyon tondur).

6 milyon tonu Gine-Bisau'da, 15 milyon tonu Benin'de, 1 milyon tonu Kongo Cumhuriyeti'nde ve 500 bin tonu Cibuti'de olmak üzere 22,5 milyon ton sanayi çöpü 1988 başlarında, Afrika kıtasına büyük bir maharetle depolanıyordu. İşin daha da kötüsü, Nijerya, Senegal, Nijer, Venezüella, Bahamalar ve Haiti'nin de zehirli çöplere kapılarını açan anlaşmalar yaptıkları ya da yapmakta olduklarıdır.

Zehirlilik derecesi yüksek 1 ton atık maddenin yakılması (bu işlem Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da giderek zorunlu hale getirilmektedir) 300 dolara mal olurken, aynı miktar çöpün üçüncü dünya ülkelerinde depolanmasının fiyatı altı üstü 40 dolardır. Yasal açıdan kuşku verici, fakat oldukça kazançlı olan çöp trafiğinin büyük bir gizlilikle sürmesinin nedeni bu hesaptan anlaşılmaktadır.

Geçtiğimiz Haziran ve Mayıs aylarında ortaya çıkarılan ve aşağıda özetlenen diğer faaliyetler, hep aynı senaryonun oynandığını ve bu olayların hangi boyutlara ulaştığını göstermektedir:

- Denizlere çöp dökülmesini önleyen Londra Anlaşması'na imza koymamış ve denize bağlantısı olan Afrika'nın fakir ülkelerinden Gine-Bisau, Benin, Cibuti, Senegal, Nijerya ve Kongo'nun çöplük olarak tercih edilmesi;

- Avrupa'yı bağlayan anlaşmalardan rahatça yakanlarını sıyrabilen paravan şirketlerle (Hobday, Bauwerk, SESCO ve Intercontrat SA gibi) anlaşma ve depo kontratı yapılması;

- Amerikan komandit (Export Waste Management Inc. ve Lindaco) veya Avrupalı (Jelly Wax) şirketlerin gizli tutulması, zehirli atık üreten çok uluslu şirketlerin de kapalı kapılar ardında yapılan anlaşmalarla perde arkasında kalmalarının sağlanması;

- Çöp depolanmasına karşılık, Avrupa ve Amerika pazarlarında geçerli fiyattan (75-300 dolar) çok daha düşük, gülmünç deneyecek fiyatlar (2,5-40 dolar) teklif edilmesi,

- Sahte bayrak takmış gemi ve kaçak olarak denize boşaltılan atık maddeleri görmezlikten gelme ve hazır personel istihdam edilerek taşıma yapılması.

AFRİKA BİR ÇÖPLÜK DEĞİLDİR

Ülkelerinin çöplüğe döndüğünü görünce küplere binen Afrikalı yetkililer, tepki göstermeye başladılar. Afrika Birliği Örgütü Bakanlar Konseyi, 19-23 Mayıs

tarihleri arasında Adis Ababa'da toplanarak, üçüncü dünya ülkelerine ihraç edilen zehirli sanayi atıklarının kendi ülkelerine depolanmasını yasaklayan bir karar aldı ve topraklarını hem endüstriyel, hem de nükleer çöp deposu haline getiren anlaşmalar yapmış olan Afrika devletlerine, bu anlaşmaların iptal etmeleri ve bu tür yaklaşımlardan kaçınmalarını çağrısında bulundu.

Öte yandan, Birleşmiş Milletler'de görevli Gine-Bisau'lu diplomatlar konuyla ilgili bir dilekçeyi Genel Sekretere verirken, Gine-Bisau Hükümeti de Intercontrat şirketiyle yapmış olduğu anlaşmaların iptal ettiğini açıkladı.

Togo Cumhuriyeti, Dünya Çevre Günü vesilesiyle 5 Haziran'da Brüksel'de bir araya gelen diplomatik misyonlara ilettiği 2 Haziran tarihli bir bildiriye, bütün kızgınlığıyla, hangi ülkelerin kendi insanlarını korumak uğruna, Afrika'da yaşayan insanlar kurban seçtiğini ihbar ederek, "Avrupa'da çöplüğe müsait daha geniş alanlar bulunduğunu" haykırıyordu.

Tüm bunlar olurken, Brüksel'deki Kongo elçisi, Belçika Radyosu'nun yaptığı bir yayınlı harekete geçiyor, Export Waste Management Şirketi'nin, Pointe-Noire'a 39 km uzaklıkta bir araziye 1 milyon ton atık madde boşaltmasına imkân veren bir anlaşma yapıldığı yolunda hükümetini uyarıyordu. Adı geçen şirketten 4 milyon dolar rüşvet alarak her türlü

kolaylığı sağlayan, biri Çevre Koruma Müdürü, bir diğeri de Başbakanlıkta görevli 5 kişi, yapılan soruşturma sonucu tutuklanıyordu.

Gine'de yapılan bir soruşturma sonunda, Amerika'dan gönderilen çöplerin Karsa adasına boşaltılmasında suçlu görülen Gine Ticaret Bakanlığı'ndan iki yetkili 6 Haziran'da tutuklanırken, Conakry, kurşun türevleri ve siyanür içeren 15 bin ton çöpün geri götürülmesini istedi. Bir denizcilik şirketinde görevli Norveç Fahri Konsolosu Stromme'un bu işte parmağının olduğu anlaşılıp tutuklanınca, Norveç 25 Haziran'dan itibaren çöpleri tahliye edeceğini bildirmek zorunda kaldı. Afrika ülkelerinin temsilcileri 13 Haziran'da Akra'da toplanarak, okyanusları ve Afrika kıtasını bir çöp deposu olarak görmemeleri yolunda endüstri ülkelerini uyardı. Bu arada Gana, Afrikalı yetkililere çağında bulunarak, zararlı atık maddelerin kabulü için sunulan bazı mafi imkânlardan gözlerinin kamaşmamasını istedi. Lagos Başkanlık Sözcüsü, zehirli atık madde ithaline adı karışanların kim olursa olsun kurşuna dizileceğini açıklarken, liman civarında radyoaktif maddelerin belirlenmesi buralarda yaşananların tahliye edilmesine sebep oluyordu. Bundan bir gün önce Nijerya, gönderdiği çöpleri geri götürmediği takdirde İtalya'yı Uluslararası Adalet Divanı'na vermekle tehdit etmiş, Lagos'ta demirlemiş diğer bir İtalyan gemisine, getirdiği çöplerle beraber İtalya'ya geri dönmesini resmen bildirmişti.

Aynı gün, Lübnan kuvvetlerine bağlı Hıristiyan milisler, İtalyan Jelly Wax Şirketi'nin, 8 ay önce Beyrut'a getirip atarak kurtulduğunu sandığı 1200 ton çöpü geri göndermek için yüklemeye başlamışlardı bile.

Benin Hükümeti, Giboltar'da Sesco şirketiyle yaptığı 1-5 milyon ton atığın, tonu 2,5 dolardan depolanmasını öngören 10 yıl süreli bir anlaşmayı gizli tutabildiğini sanarken, Fransa'dan getirilen radyoaktif maddelerin depolanmasına izin verildiği, askerî darbe yapmaya girişen fakat başarısız olan darbeciler tarafından bile bilinmekteydi. Bu darbe girişiminde, başkan Kérékou'nun koltuğunu kaybetmesine ramak kalmıştı.

Bu olaya Avrupa'da da bazı tepkiler doğmuştu. Avrupa Çevre Birliği'nin isteğiyle Avrupa Parlamentosu, 19 Mayıs'ta, her çeşit zararlı çöpün kalkınmakta olan ülkelere toplu olarak ihraç edilmesini kınayarak yapılmakta olan yeni anlaşmaların imzalanmamasını istedi. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun çevre korumadan sorumlu Bakanlar Konseyi, atık madde ihracatı konusunda yasaların daha etkin kılınması için 16 Haziran'da bir komisyon görevlendirdi ve bu komisyondan sıkı kontroller yapmasını istedi.

Paravan şirketler aracılığı ve dolaylı da olsa Avrupa ve Kuzey Amerika hükümetlerinin onayıyla üçüncü dünya ülkelerine yapılan baskı, önce bol ve kolay kazanılan döviz vaadiyle başlamaktadır. İki İn-

giliz şirketi Hobday ve BİS, yılda 3 milyon ton olmak üzere 5 yıl süreyle, İsviçre şirketi Intercontrat ise yılda 50 bin ton olmak üzere 10 yıl süreyle Gine-Bisau'ya atık madde göndermeyi aynı vaatle taahhüt etmişlerdi. Bu iki şirketin yaptığı anlaşmalar 800 milyon dolarlıktı. Bu rakam, Gine-Bisau'nun 307 milyon dolar olan dış borcunun iki katından daha fazla bir döviz demektir. Vaatler yalnız dövizle kalmıyordu. Endüstri ülkeleri, fakir Afrikalıları kandırmak için bin dereden su getiriyorlardı. O zavallıların ikna için, iş alanı açacaklarını, atık maddeleri işleyecek tesisler kuracaklarını ve yeni teknolojiler transfer edeceklerini de vaat ediyorlardı. Meselâ Intercontrat şirketi, Gine-Bisau'da atık madde işleyecek bir fabrika kurmayı taahhüt etmişti. Sözde bu fabrika her türlü atık maddeyi, hatta Bisau kendinin çöpünü işleyerek bina ve yol yapımında kullanılacak malzeme üretecekti. Giboltar'da faaliyet gösteren başka bir şirketle rekabete girmiş olan aynı şirket, Benin'de de aynı vaatlerde bulundu. Sadaka verir gibi, ton başına sadece 2,5 dolar depo ücreti sunan Sesco şirketi, kalkınma projeleri için ton başına 50 sent ihstanda bulunmay; da ihmal etmiyordu.

AVRUPA VE KUZEY AMERİKA'DA DURUM

Verilen fiyatlara ve sözlere kanan Afrikalı yetkililer, "teknoloji transferi"nin yem olarak kullanılan bir aldatmacadan başka bir şey olmadığını neden sonra anladılar. Batılılara göre sanayisi, dolayısıyla sanayi atığı bulunmayan Afrika ülkelerinin sanayi atık maddesi işleyen fabrikalar nesineydi. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerde, diphenyle polikolore ve PCB üretimi 1989'da zaten yasaklanacaktı. Üstelik geri kalmış ülkelerin bunlarla uzaktan veya yakından ilgileri yokken, onlara "dioxine"nin nasıl işleneceğini öğretmenin ne anlamı olabilirdi. Dahası, kısa vadede tatminkâr görülen döviz, şirketlere tanınan mafi muafiyet ve yerleşim bölgelerinin tekrar pislikten arındırılması gibi sebeplerle, orta vadede eriyip yok oluyordu. Halk sağlığı, zengin ülkelere göre zaten iyi değildi.

Kuzey Amerika ve Avrupa'da zehirli atık madde depolanmış bölgelerin yakınlarında bulunan yeraltı sularının laboratuvar analiz sonuçlarına bakıldığında, akarsuyu kit olan ülkelerde sulama ve içme suyu olarak kullanılan kirli yeraltı sularının, hiç kontrole tabi tutulmaması halinde, akarsuyu olan ülkelere göre daha çok zarara sebep olacağı anlaşılmıştı. İkinci Dünya Savaşı'na kadar, Avrupa ve Kuzey Amerika'da bu konuda bir rahatlık hüküm sürmekteydi. Bazı acıklı olaylar patlak verince, neye uğradıklarını şaşırıyorlardı. 1970'li yılların sonunda, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Love Canal'ın yakınlarına bırakılmış 20 bin ton kimyasal atık bulunması şaşkınlığa sebep oldu. Ama iş bununla bitmedi; 2500 kişi civarında bulunan evlerini terketmek zorunda kalırken, sakat doğumlar ve birçok kanser vakası kaydedildi. Bu olay, atık maddelerin nasıl depolanacağını hükme bağlayan yasal tedbirlerin alınmasını kolaylaştırdı. Bununla birlikte Amerikan Çevre Koruma Ajansı, çöplük haline getirilmiş, tehlike saçan 21.512, acil düzenleme ve temizlik gerektiren 1.750 bölge bulunduğunu daha 1985 yılında tesbit etmişti.

Artık, Avrupa'da da durum hiç parlak görünmüyor. Hollanda'da Lekkerkerk iskân bölgesinin yakınlarında ortaya çıkan 500 ton ileri derecede zehirli atık madde, 870 kişinin bölgeyi terk etmesine neden oldu. Oysa Lekkerkerk, Hollanda'nın 1980 kayıtlarına göre potansiyel olarak tehlikesiz görülmekteydi. Son günlerde, İngiltere Çevre Bakanlığı 10 bin hektarlık alanın zehir ihtiva ettiğini tahmin ederken, Batı Almanya'da 35 bin yerleşim bölgesinde tahlike çanlarının çaldığı belirtilmektedir. Belçika'da bile gizli olarak kullanılan çok sayıda zehirli atık madde deposu vardır: Limbourg'un, Metalurgie Hoboken Overpelt endüstri bölgesinde, 1987 yılının Şubat ayında, 530 ton saf arsenik etrafa yayılmış olarak bulunmuş, hatta bölgede içme suyu kullanılan yeraltı sularına da zehirleyici maddeler karıştığı sonradan anlaşılmıştır (Fakat nedense bu konudan hiç kimse bahsetmek istemiyor ve kirlenmiş 10 hektarlık alanın temizlenmesi için de hiçbir girişim görülmüyor). Yine Hollanda'da 4,5 milyon metre küp toprak ileri derecede kirlenmiştir ve yeniden temizlenmesi için büyük paralar harcanması gerekmektedir.

Çevrecilerin protesto ve baskılarıyla köşeye sıkışan sanayileşmiş Kuzey ülkeleri, pek derli toplu olmayan bazı kanunlar çıkarmışlarsa da, alınan tedbirler yetersiz kalmıştır. OECD'nin 1983 kayıtlarına göre Kuzey Amerika'dan 5 bin, Avrupa'dan da en az 100 bin sefer yapıldığı sabittir. Atık madde ihracının hızlanmasında en önemli sebep, yeniden işleme ve depolama maliyetinin yüksek olmasıdır. Bu gizli ve ayıp trafiğin ortaya çıkmasını, Sevesco şirketine ait "dioxine"le dolu 41 tane varilın 1983'te kaybolmasına borçluyuz. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne üye ülkeler, bir uyum politikası oluşturulmasını kolaylaştıracağını düşündükleri bir

tavsiye kararını ilk defa 1 Şubat 1983'te imzaladılar. Bu kararı, OECD ülkelerinden yapılan ihracat hakkında Haziran 1986'da alınan başka bir karar izledi. O zamandan beri, uluslararası kuruluşlar da çalışmalarına hız vermiş bulunmaktadır; Avrupa Ekonomik Topluluğu, biri 1984, diğeri 1986'da olmak üzere, en geç 1987'de Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde uygulanmak kaydıyla iki direktif kabul etti. Ne var ki, sadece dört ülke, Belçika, Danimarka, Yunanistan ve Hollanda gün geldiğinde bu direktifleri ancak bazı eksikliklerle uygulayabildiler. Öte yandan iki yıldır hazırlık safhasında bulunan, OECD tarafından ele alınmış bir proje, Birleşmiş Milletlerce, 21 Mart 1989 tarihinde Bâle'de imzalanması öngörülen başka bir anlaşmanın gerçekleştirileceği düşüncesinden hareketle kenara bırakılabilir.

Halen üç hukuk prensibi uluslararası çevre kuruma alanında etkindir: Birincisi, atık madde gönderilen ülkenin önceden rızasının alınması; ikincisi ise uluslararası anlaşmalarda da yer alan ayırım yapılmaması prensibidir. Bu prensibe göre, tehlikeli atık madde ihraç eden ülke hükümetlerinin, bu maddelerin, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi olmayan ülkelere ihracını, yahut Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerde başı boş atıkların bulundurulmasını dikkatle kontrol etmeleri gerekiyor. Üçüncüsü, Japon ve Amerikalı yetkililerin tartışma konusu yaptığı, uygun arıtma tesislerinin kurulmasını gerektiren prensiptir. Bâle'de yapılan konferansta alınan bir karar gereğince, atık maddelerin, uygun arıtma tesisi bulunmayan ülkelere ihraç edilmesinin yasaklanması OECD'ye üye ülkelere istendiği halde, bu konuda herhangi bir yasaklama Birleşmiş Milletler Çevre Programı projesinde yer almamaktadır. Buna rağmen, yine de Bâle konferansında alınan bu karar, üçüncü dünya ülkeleri için bir garanti teşkil etmektedir.

Le Monde Diplomatique'den çev.: Yusuf BUDAK

-DENİZDEKİ TABİİ ORTAMI SAĞLAMAYA ÇALIŞIYORUM.